

tu, dynamiky konfliktních situací a řízení a kontrolu konfliktů. Snaží se pak za pomoci těchto proměnných najít hranici, za níž konflikt ztrácí svou pozitivitu jako hnací moment, přestává být prostředkem rozvoje, nebo za níž jej již nelze řešit relativně klidnou cestou.

Elise Bouldingová ve *Further Reflections on Conflict Management* v podstatě dílčími připomínkami uzavírá tuto část sborníku.

Na závěr můžeme dodat: Otázky moci a konfliktu v organizaci jsou nesporně zajímavé a podnětné i pro naši vědu, hospodářskou a politickou teorii a praxi (např. pokud jde o otázky samosprávy, vědeckého řízení ekonomiky a politického systému, apod.). Marxismus, který právě v oblasti společenských konfliktů a v otázkách moci přinesl již mnoho významného, i když v rovině mnohdy zcela odlišné, se nesmí uzavírat ani před teoriemi, přístupy a výsledky bádání vedeného z pozic odlišného světového názoru. Tyto přístupy nám nejen dávají celou řadu důležitých technik a dílčích závěrů, ale mohou být i významným inspirujícím činitelem v rozvíjení společenských věd u nás. Přitom, jak se domnívám, je nutné při marxistické interpretaci otázek moci a konfliktu položit větší důraz na humanistická, etická východiska a principy. Aby tedy publikace o řízení, vedení a řešení konfliktů nesloužily výhradně jako návod k manipulování s lidmi, ale aby umožňovaly vytvořit společnost do možné míry socialistickou a demokratickou.

Radomír Havlík

Dědicové (Vysokoškoláci a kultura)

Pierre Bourdieu—Jean Claude Passeron: *Les Héritiers* (Les étudiants et la culture) Paris, Les éditions de minuit 1964.

Sociologie výchovy, sociologické problémy školství a vysokého školství zvláště, speciálně pak otázky sociálního postavení, sociálních rolí, chování a jednání studentů vysokých škol jsou velmi častým tématem sociologických prací publikovaných v současné době ve většině průmyslově vyspělých zemí.

Důvody tohoto zájmu jsou pravděpodobně společné pro všechny tyto země. Ve Francii, kde je absolvování vysoké školy — jako ve většině západních států — pozitivním faktorem sociální mobility, je nutno ještě brát v úvahu situaci, která je již řadu let charakterizována jako krize systému univerzitního, případně vysokoškolského vzdělání vůbec. Potíže, které tato situace přináší, se rovněž odrážejí v požadavcích studentů na radikální řešení. Studenti své požadavky vehementně prosazují. Představy reprezentantů studentského hnutí o reformě univerzitního studia se však někdy diametrálně liší od plánů a konceptů reformy, jak ji chápou a zpracovávají státní instituce.

Je proto velmi zajímavé číst knihu francouzských sociologů, ve které se sice přímo neřeší problémy spojené s dalším vývojem vysokého školství ve Francii, ale která uka-

zuje na jednu z příčin současné krize školského systému.

Kniha je věnována rozboru vztahu studentů ke kultuře, přičemž sám pojem kultura je používán ve své mnohoznačnosti tak, jak je to bohužel v současné sociologické literatuře obvyklé. Většinou však označuje systém životních hodnot, způsob chování, „umění žít“ a využívat možností, které poskytuje současná etapa společenského vývoje. Znamená to, že pojem kultura je nejčastěji prezentován jako životní styl společenské elity.

Kniha obsahuje shrnutí dosavadních výsledků sociologických výzkumů studentů vysokých škol, prováděných v šedesátých letech skupinou sociologů sdružených kolem Pierre Bourdieua, skupinou, která je pravděpodobně nejen nejpčetnější, ale i reprezentativní v tom smyslu, že její práce ovlivňuje zaměření a charakter ostatních prací v této oblasti sociologie.

Vlastní práce není příliš obsáhlá, tvoří ji tři kapitoly (116 stran) a doplňky (tj. tabulky a komentáře). První kapitola, *Le choix des élus*, je věnována analýze rozdílných možností studentů z různých sociálních vrstev pokud jde o přístup ke studiu na vysoké škole. Základní teze této analýzy spočívá v konstatování, že realizace formální rovnosti nevede ještě k rovnosti faktické, nebo — jinak řečeno — že odstranění sociálních nerovností není provázeno odstraněním sociálních privilegií. „V případě, kdy je realizována formální rovnost pokud jde o možnosti, školský systém může použít všech vnějších znaků právního systému pro legalizaci privilegií“ (s. 44).

Ze všech faktorů diferenciací, které byly při výzkumech studentů sledovány, se podle uváděných výsledků nejsilněji prosazuje divergenční sociální původ. Je významnějším diferencujícím znakem než např. pohlaví nebo určitý typ světového názoru (náboženské přesvědčení apod.). Tabulky, které jsou publikovány v této kapitole, podávají obraz výhod charakterizujících studenty z vyšších sociálních vrstev: Tito studenti častěji bydlí u rodičů, více a častěji využívají pomoci rodičů při svých studiích, méně pracují během studií — tj. v menší míře vykonávají vedlejší zaměstnání — mají vyšší předběžné (středněškolské) vzdělání a účastní se většinou více kursů — navštěvují více přednášek a seminářů (s. 28). Diferenciace se projevuje i pokud jde o kontakt s jinými zdroji kultury, například s uměním. Studenti z „vyšších vrstev (mají častěji přímý kontakt s uměleckými díly, znají lépe moderní umění a častěji se sami nějaké kulturní činnosti věnují (hrají na hudební nástroje apod.) (s. 31). Konečně je v této kapitole publikována tabulka, ukazující rozdíly možnosti studia na vysoké škole podle příslušnosti k různým sociálním vrstvám, podle sociálního původu.

Tabulka 1 byla zpracována podle oficiálních studentských statistik pro rok 1961—1962. Uváděná statistika je poměr mezi počtem studentů pocházejících z určité sociální kategorie a zapsaných poprvé na vysokou školu

Tabulka 1

Socioprofesionální kategorie rodičů	Pravděpodobnost přijetí na vysokou školu
Zemědělství dělníci	0,7
Zemědělci	3,6
Zaměstnanci služeb	2,4
Dělníci (průmysl)	1,4
Úředníci	9,5
Podnikatelé (průmysl, obchod)	16,4
Střední kádry	29,6
Svobodná povolání, vyšší kádry	58,5

a celkovým počtem dětí pocházejících z této kategorie (s. 138).

Všechna uvedená fakta vedou autory k závěru, že „kulturní dědictví podmiňuje úspěch ve škole“ (s. 41).

Druhá a třetí kapitola — *Jeu sérieux et jeux du sérieux, Apprentis ou apprentis sorciers* — jsou věnovány rozboru kultury (subkultury) studentů, tj. způsobu života a způsobu studia studentů university, především Faculté des lettres. Autoři uvádějí jednotlivé znaky charakterizující studentský život na universitě tak, jak se projevují při analýze výpovědí samotných studentů.

Za hlavní charakteristiku studenta university pokládají autoři „pocit svobody“, nebo lépe řečeno pocit nezávislosti vzhledem k ustáleným životním normám (s. 46). Studenti mají tendenci oponovat všem pravidlům spořádaného života a hledat takový způsob života, který je jejich pravým opakem. V Paříži se k tomuto životnímu stylu připojují některé specifické rysy, jako je např. opozice vůči Sorbonně, četba Mondu, diskuse v kavárnách apod.

Zajímavější je však rozbor způsobu studia a způsobů, jakými se studenti vyrovnávají s podmínkami studentského života.

Ideální typ studenta je pak autory konstruován na základě těchto úvah: studium je přechodné období, jehož smysl je dán konečným cílem, tj. profesionální budoucností. „Být studentem, to znamená připravovat se studiem na profesionální budoucnost... studium je činnost zaměřená k dosažení cíle vůči této činnosti vnějšího“ (s. 86). Takto „ideálně“ — rozumí se pouze na základě logické úvahy — pojaté studium můžeme tedy vymezit asi tak, že nejracionalnější způsob studia je takový, při němž veškerá současná činnost je organizována vzhledem k potřebám a nárokům profesionálního zařazení. Znamená to, že nejlepší studium je takové, které je co nejdříve a co nejlépe dokončeno.

Rozbor empirického materiálu, výsledky řady dílčích průzkumů na francouzských vysokých školách však ukazují, že skutečnost je zcela jiná. Objektivní postavení studenta v sobě obsahuje možnost nereálného a mystifikovaného vztahu mezi studiem a profesionální budoucností. Autoři ukazují, jak odlišný je vztah různých skupin studentů k jejich profesionální budoucnosti. Zatímco pro

některé je budoucnost spojena s téměř jistou kariérou, pro jiné je to zase představa životní nejistoty. V tom je možno spatřovat důvod mystifikace vztahu mezi studiem a budoucností. Jinak řečeno, pro tento typ studentů je právě typické oddělení studia od profesionální budoucnosti.

Objektivně zjistitelné rozdíly mezi těmito skupinami studentů jsou dány především sociálním původem a možno říci (jak se to pokoušejí autoři dokázat v předchozí kapitole) odlišnou participací na kulturním dědictví. Rozdíly mezi skupinami jsou také podmíněny rozdílnými modely dělby práce mezi pohlavími: Tak autoři uvádějí, že dívky čtou méně filosofických prací než chlapci, politika je vyhrazena chlapcům, dívky jsou tedy méně politicky angažované a méně levicově orientované, rovněž se málo účastní práce studentských organizací. Uvnitř skupiny chlapců můžeme pak najít tytéž rozdíly jako mezi chlapci a dívkami, a to v neprospěch těch, kteří pocházejí z nižších sociálních vrstev.

Tyto rozdíly jsou podle autorů ještě zesíleny současným systémem vysokoškolské výuky na francouzských universitách, který nejen nebere v úvahu existující objektivní rozdíly podmínek studentů z různých sociálních vrstev, ale naopak tyto rozdíly ještě prohlubuje. V této souvislosti je kritizována jistá zaostalost a tradičnost systému vyučování.

V takovéto situaci se jasně projevuje rozpor mezi tím, jaké funkce má vysoká škola plnit, a mezi prostředky, kterých používá. Autoři jsou si ovšem vědomi problematičnosti vymezení sociální funkce vysokoškolského systému a systému školství vůbec. Zdůrazňují, že reálný systém výchovy je vždy výsledkem pluralistických funkcí. Pojetí a systém vysokoškolského vzdělání závisí na hodnotách, které společnost považuje pro svou kulturu za reprezentativní. Pro současnou Francii je možno jako příklad takového dilematu uvést rozpor mezi úkolem vychovávat elitu kultivovaných lidí a úkolem vychovávat velké množství odborníků pro rozdílné profesionální úkoly. Hlavní závěr dosavadních výzkumů studentů formulují autoři takto:

Slepota vůči sociální nerovnosti umožňuje vysvětlit všechny nerovnosti, zvláště pokud jde o studijní výsledky ve škole, jako nerovnosti přirozené, nerovnosti nadání. V současné Francii však existují, jak ukazují výzkumy, „skupiny privilegované“ a „skupiny defavorizované“. Vyučovací systém na vysokých školách toho nedbá a jestliže při zkoušce učitel vezme v úvahu sociální situaci některého kandidáta (z defavorizované sociální skupiny), není to proto, že ho chápe jako člena určité sociální kategorie, naopak, chápe ho spíše jako výjimku a věnuje mu pozornost jako individuálnímu případu (s. 103).

Konkursy zavedené v hojné míře na francouzských vysokých školách i při obsazování kvalifikovaných míst sice zajišťují formální rovnost všech uchazečů, ale v současné situaci tato „formální rovnost jen mění privilegium v zásluhu“ (s. 104).

Řešení této situace hledají autoři v racionalizaci vyučovacího systému. Racionální systém vyučování je v jejich pojetí zároveň skutečně demokratický systém, který umožňuje co největšímu počtu nadaných získat perfektní a komplexní vzdělání. Současné je takový systém vyučování opakem tradičního systému, zaměřeného na výchovu a výběr elity lidí „dobře narozených“.

Racionální systém výchovy má co nejvíce neutralizovat sociální působení kulturní nerovnosti, počínaje mateřskou školou až po universitu. Takovýto systém výchovy je základní podmínkou realizace stejných možností vzdělání pro všechny. Pro vytvoření racionálního systému výchovy je pak nezbytné založit pedagogiku na sociologii kulturní nerovnosti a demokratizaci výběru učitelů i žáků, případně studentů.

Chceme-li zhodnotit význam této práce zabývající se výchovou, vysokým školstvím a studenty vysokých škol v současné společnosti z hlediska současného stavu sociologie, je snad možné za největší její přínos považovat velmi názornou demonstraci a do značné míry i potvrzení hypotézy o tom, že studenti vysokých škol netvoří jednotnou, vnitřně nediferencovanou skupinu. „Všechno tedy vede k tomu, abychom pochybovali o správnosti tvrzení, že studenti vysokých škol jsou ve skutečnosti homogenní sociální skupinou, nezávislou a integrovanou“ (s. 55).

Jak vyplývá ze stručné rekapitulace obsahu práce, tato diferenciace se netýká jen studia, ale i politické činnosti, životních perspektiv apod. Tím se práce příznivě odlišuje od těch sociologických úvah, které nejen ignorují vnitřní diferenciaci studentů, ale které zároveň právě na základě takového přístupu prezentují studenty jako „nej-revolučnější vrstvu“ současného světa (např. S. M. Lipset, *The Student Revolt*, 1965).

Druhá základní myšlenka, tj. závislost této diferenciace na rozdílném sociálním původu jednotlivých skupin studentů, je podepřena velmi přesvědčivými argumenty. Avšak převedení víceméně všech diferencí zjištěných mezi zkoumanými studenty na nerovnosti sociální vede k určitým zjednodušením. Autoři zdůrazňují tyto závislosti až do té míry, že eliminují ostatní faktory ovlivňující diferenciaci studentů vzhledem ke studiu na vysoké škole a vzhledem k životní perspektivě. „Pokud jde o chlapce, jejich vztah k prestiži intelektuálního povolání je hlavně funkcí jejich sociálního původu“ (s. 94).

Toto zjednodušení se potom odráží v jisté utopičnosti navrhovaného řešení současné situace. To, co můžeme charakterizovat jako určitý druh sociální selekce, nesporně existuje, a je to jev, který byl konstatován i v jiných zemích s jiným společenským zřízením, než je ve Francii. V sociologické rovině analýzy ještě není možné postihnout všechny faktory, je však přinejmenším sporné, zda rozdílným sociálním původem můžeme beze zbytku vysvětlit nejen rozdílné šance studentů z různých sociálních skupin, ale i různé výsledky studia na vysoké škole. Je ovšem pravda, že pouhé odstranění sociálních překladů případně i společenskými in-

stitucemi uplatňovaná politika přednostního výběru dětí z dělnických a rolnických rodin tuto problematiku neřeší. V tomto smyslu platí i odkaz na školskou politiku v socialistických zemích. Jako konkrétní příklad uvádějí autoři statistiku o relativním úbytku studentů z dělnických a rolnických rodin na polských vysokých školách po roce 1957, kdy se podle nich zmírnil v této zemi tlak na zvyšování počtu těchto studentů na vysokých školách.

Dosavadní výzkumy vysokoškolských studentů a vysokých škol ukazují, že otázka skutečné, tj. nejen formální rovnoprávnosti všech sociálních vrstev pokud jde o přístup k vysokoškolskému vzdělání a jeho získání je značně složitější. Změna systému výchovy je jistě nezbytnou podmínkou vyřešení některých současných problémů výchovy, ale je to pravděpodobně jen jedna z mnoha podmínek, které teprve ve svém komplexu mohou vést k cíli, o kterém autoři uvažují — tj. k vytvoření demokratického systému výchovy.

To jsou problémy, které vymezují další úkoly sociologie výchovy a školského systému. Nebylo by správné autorům vytýkat, že je nevyřešili. Spíše je nutno upozornit na to, že celá problematika sociální funkce vysoké školy, rovnováhy mezi demokratizací a výběrem, mezi potřebami společnosti a jednotlivých sociálních skupin nebo individuí je dnes teprve předmětem analýzy. Řešení nebo snaha o aktuální návrh na řešení v tomto stadiu má tedy nutné rysy utopičnosti a zjednodušení.

Přes tyto výhrady je ovšem zdůraznění významu změny výchovného systému pozitivním rysem této práce, i když důvody této změny jsou četnější a nespočívají jen v potřebě demokratizace tohoto systému.

Zvláštní pozornosti si zaslouží způsob, jakým jsou v této práci prezentovány výsledky sociologických výzkumů. Kdybychom ji posuzovali izolovaně, bylo by pravděpodobně možno mít dosti námitek proti často prováděné generalizaci, která není vždy dost důkladně podepřena materiálem. Avšak jak již bylo řečeno, kniha není zprávou o sociologickém výzkumu, představuje pokus o zobecnění poznatků získaných řadou dílčích monografických výzkumů. Je výhodou francouzských sociologů, že většina výzkumných zpráv, o které se práce opírá, byla již dříve publikována (např. P. Bourdieu, J. C. Passeron, M. de Saint Martin, *Rapport pédagogique et communication*, Paris 1965; P. Bourdieu et J. C. Passeron, *Les étudiants et leurs études*, Paris 1964, atd.). Zde jsou popsány nejen výsledky výzkumů, ale i způsob, jakým byly získány (jsou publikovány dotazníky, tabulky, popsán způsob provedení apod.).

Snad jen ta část práce, ve které je podán obraz životního stylu francouzských studentů a která je založena na zobecnění volných výpovědí studentů, budí dojem, že závěry se opírají jen o analýzu individuálních případů, případně o vlastní zkušenosti autorů.

Uvedená práce současně podává důkaz o tom, že taková organizace sociologického